

9. Michael Brostek. Tax debt collection IRS needs to better manage the collection notices sent to individuals. // United States government Accountability office.-2009. P-27.

10. Алихин С.Н., Левачева Д.А. Эволюция механизма принудительного взыскания задолженности перед бюджетом.// *Налого*. – 2018 г. –С.28.

11. Виноходова И.Г. Совершенствование практики взыскания задолженности организаций по налогам и сборам. // *Научное статья*, 2019 г.–С.22.

12. Toshmatov Sh. Korxonalar iqtisodiy faolligini oshirishda soliqlar rolini kuchaytirish muammolari. *Doktorlik ishi. Avtoreferat*. T.: 2008-yil.

13. Niyazmetov I. Soliq yukining tadbirkorlik subyektlari moliyaviy faoliyatiga va budget daromadlariga ta'siri tahlili. *Nomzodlik ishi. Avtoreferat* -2008-yil.

14. Jo'rayev A. Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning dolzarb muammolari. *Doktorlik ishi. Avtoreferat*. – T.: 2006-yil.

СОЛИҚЛАР ВОСИТАСИДА РАҒБАТЛАНТИРИШНИНГ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ

Гиясов Сарвар Аъзамович -

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Молия ва бухгалтерия ҳисоби кафедраси доценти в.б.
иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)*

Аннотация. Мазкур мақолада корхоналарнинг инновацион-инвестицион фаолиятини солиқлар воситасида тартибга солиш, хусусан рағбатлантиришнинг халқаро амалиёти ёритилган. Шунингдек, солиқ имтиёзлари ва преференцияларнинг янги шакллари, уларнинг ижобий ва афзаллик жиҳатлари тадқиқ этилган. Солиқлар воситасида рағбатлантиришнинг хориж тажрибасини Ўзбекистонда қўллаш имкониятлари таҳлил қилинган. Тадқиқотлар натижасида тегишли илмий хулосалар шакллантирилиб, илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлар чиқилган.

Калит сўзлар: солиқлар, инвестиция, кредит, солиқ имтиёзлари, инвестицион солиқ кредити, солиқ кредити, солиқ чегирмаси, инвестицион чегирма, амортизация ажратмалари.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА НАЛОГОВОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ

Гиясов Сарвар Аъзамович -

*и.о доцент кафедры Финансы и бухгалтерский учёт
Ташкентского государственного университета
доктор философии по экономическим наукам (PhD)*

Аннотация. В данной статье приведена международная практика налогового регулирования, в частности стимулирования инновационно-инвестиционной деятельности предприятий. А также исследованы новые формы, положительные и преимущественные аспекты налоговых льгот и преференций. Проведен анализ возможностей применения зарубежного опыта налогового стимулирования в Узбекистане. В результате исследований сформированы соответствующие научные выводы и разработаны научные предложения и практические рекомендации.

Ключевые слова: налоги, инвестиция, кредит, налоговые льготы, инвестиционных налоговый кредит, налоговый кредит, налоговый вычет, инвестиционный вычет, амортизационные отчисления.

INTERNATIONAL PRACTICE OF TAX INCENTIVES

Giyasov Sarvar Azamovich -

*Associate Professor of Finance and Accounting Department
Tashkent State University Doctor of philosophy
in economic sciences (PhD)*

Annotation. This article describes the international practice of tax regulation, in particular, the promotion of innovative and investment activities of enterprises. New forms, positive and preferential aspects of tax benefits and preferences are also studied. The analysis of the possibilities of applying foreign experience of tax incentives in Uzbekistan is carried out. As a result of the research, relevant scientific conclusions were formed and scientific proposals and practical recommendations were developed.

Keywords: taxes, investment, credit, tax benefits, investment tax credit, tax credit, tax deduction, investment deduction, depreciation deductions.

Кириш. Инновацион ва инвестицион фаолиятни солиқлар воситасида рағбатлантириш муаммолари ва мазкур фаолиятларни ривожлантиришни тадқиқ этишда, илғор хориж таж-

рибаси ҳамда амалиётини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Солиқ имтиёзлари иқтисодиётни тартибга солишнинг жаҳонда энг кенг тарқалган билвосита усулларида бири ҳисоблана-

ди. Улар нафақат алоҳида иқтисодий вазифаларни ҳал қилиш, балки миллий иқтисодиёт рақобатбардошлиги ўсиши, илм-фан ва техника соҳасига хусусий капитал жалб қилинишини таъминлайди. Дарҳақиқат, иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда инвестицияларни фаол жалб этишда ҳамда инновацион фаолиятни ривожлантиришни солиқлар орқали рағбатлантиришда солиқ имтиёзлари ва преференциялардан самарали фойдаланиб келинмоқда.

Ўзбекистонда ҳам сўнгги йилларда бу борада қатор ислохотлар амалга оширилиб, индивидуал солиқ имтиёзларини тақдим этилишига барҳам бериш ҳамда самарасиз солиқ имтиёзларини аниқлаш ва бекор қилишга доир муайян ижобий натижаларга эришилмоқда. Аммо, инновацион-инвестицион фаолият учун мўлжалланган солиқ имтиёзлари ва преференцияларни ягона тизимлаштирган ҳолда янги таҳрирдаги Солиқ кодексига киритиш, шунингдек, солиқ имтиёзлари самарадорлигини ядана ошириш, соғлом рақобат муҳитига салбий таъсирини олдини олиш ҳамда солиқлар воситасида рағбатлантиришнинг энг самарали ва мақбул шакллари татбиқ этишни таъминлашда илғор халқаро амалиётни тадқиқ этиш алоҳида аҳамиятга эга.

Илмий адабиётлар таҳлили. Инновацион ва инвестицион фаолиятни давлат томонидан солиқлар воситасида тартибга солиш масалалари қатор иқтисодчи олимлар ва мутахассислар томонидан тадқиқ этилган. Жумладан, Дж.Стиглиц фикрига кўра, бозор механизмининг қодирсизлиги иқтисодиёт ривожидан давлат аралашуви заруратининг асосий сабаби ҳисобланади. Шундан келиб чиққан ҳолда иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш заруратига қатор далилларни келтириб ўтади[1]:

1. Бозор субъектлари учун ахборотларни мавжуд эмаслиги ёки етарли эмаслиги ва бунинг оқибатида бозор тўлиқ мувозанатга эриша олмаслиги;

2. Бозор измида бўлмаган омилларга мувофиқ жамият неъматларини қайта тақсимлашни зарурати;

3. Етарли ҳажмда қўплаб бозор турларининг (масалан фьючерс ва суғурта) мавжуд эмаслиги;

4. Такмиллашган реал рақобатнинг мавжуд эмаслиги;

5. Фундаментал илм-фан, муҳофаа хизматлари ва шу каби бошқа жамият неъматларини яратилиши ва истеъмол қилиниши билан боғлиқ аҳамиятли соҳаларнинг мавжудлиги.

Е.Баклыкованинг фикрига кўра, инновацион ва инвестицион фаолиятни тартибга солиш, хусусан рағбатлантириш инструментларидан бири солиқ тўловчиларнинг мажбуриятла-

рини камайтириш ёки кечиктириш мақсади бўлган солиқ имтиёзлари ҳисобланади[2]. Марголин, Фоломьев ва Яковец каби инвестицион фаолиятни давлат томонидан тартибга солиш муаммолари билан шуғулланувчи замонавий муаллифлар - ўзларининг ишларида солиқлар воситасида тартибга солишни инвестицион фаолиятни фаоллаштиришдаги механизмларидан бири сифатида кўриб чиқадилар [3].

А.Макрушина солиқ имтиёларини йириклаштирилган уч гуруҳга таснифлайди: солиқдан озод қилишлар, солиқ чегирмалари ва солиқ кредитлари. Муаллифнинг бу таснифи солиқ имтиёзларини имтиёзлар усули билан фарқлаш имконини беради. Шунингдек, ушбу таснифда солиқ имтиёзлари инновация фаолиятининг муайян босқичида рағбатлантириш объектига таъсири тамойилига кўра таснифланади: тадқиқот, амалга ошириш, тижоратлаштириш [4].

Г.Соболева ва В.Яковлеваларнинг тадқиқотлар натижаларида илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишларини амалга ошириш учун солиқ кредитлари солиқлар воситасида рағбатлантиришнинг энг асосий чораларидан бири сифатида бизнес ва инновацион фаолиятга сезиларли ижобий таъсир этиши таъкидланган [5].

Г.Костюнинанинг фикрига кўра, инвестицион чегирмалар ва солиқ кредитлари солиқ таътилларига нисбатан афзалликларга эга, чунки улар капитални у ёки бу шаклда жалб қилиш учун бирмунча таъсирчан ва самарали инструмент ҳисоблананди. Уларни қўллашдан келган даромадлар янада шаффоф характерга эга ва назорат қилиш осонроқдир [6].

Л.Мокина ва бошқалар томонидан амалга оширилган тадқиқотлар натижасида инвестицион солиқ кредити илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмалари ва инновацияларни ишлаб чиқаришни қўллаб-қувватлаш учун давлатнинг механизми ва қарз молиялаштиришнинг элементларини ўзида ифода этади, деган хулосага келинган [7].

Ҳ.Абдурахмонов фикрича, солиқ имтиёзларидан фойдаланиш самарадорлигини баҳолашни жами қўлланилаётган солиқ имтиёзлари самарадорлигининг комплекс таҳлилини амалга оширишга имкон беради. Натижада кам самарали имтиёзлардан воз кечиш, солиққа тортишни минималлаштиришга қаратилган имкониятларни йўққа чиқариш орқали солиқ имтиёзларини янада оптималлаштиришга эришиш мумкин [8].

Н.Ашурованинг фикрига кўра, имтиёз бериш билан кифояланмасдан, унинг ишлаши учун барча шарт-шароитлар яратилиши, солиқ, пул-кредит сиёсати, давлатнинг иқтисодий бошқарув сиёсати билан мувофиқлаштирилиши

лозим. Солиқ механизми солиқ имтиёзларининг ишлаши учун шароит яратиши, асосий йўналиш илмий-техника тараққиётини юксалтиришга ва уни ишлаб чиқаришга жорий этишга, кенг истеъмол товарларини ишлаб чиқаришни ривожлантиришга қаратилиши лозим [9].

Асосий қисм. Бугунги кунга келиб, иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда инвести-

цияларни фаол жалб этишда ва инновацион фаолиятни ривожлантиришда самарали натижа бераётган солиқ имтиёзлари шаклларида солиқ таътиллари, солиқ чегирмалари, солиқ кредити, тадқиқот солиқ кредити ва инвестицион солиқ кредити ҳисобламоқда.

1-жадвал

**Инновацион фаолиятни солиқлар воситасида рағбатлантириш
инструментларининг таснифланиши [10]**

	Солиқлар воситасида рағбатлантириш инструментлари	Рағбатлантириш объекти	Инновацион фаолият босқичлари
Озод қилишлар	Солиқ таътиллари	Тадқиқотлар ва ишланмаларга инвестициялар ҳажми ҳамда уларнинг ўсиш суръатлари	Тадқиқот, жорий қилиниши, тижоратлаштирилиши
	Солиқ ставкасини пасайтириш ёки ноль ставка	Инвестициялар ҳажми	Тадқиқот, жорий қилиниши, тижоратлаштирилиши
	Хорижий манбадан даромадга имтиёзлар	Трансфер технологиялар	Тадқиқот, жорий қилиниши
	Алоҳида объектларни солиққа тортишдан чиқариш	Инвестициялар ҳажми	Тадқиқот, жорий қилиниши
	Инвестицион мукофот	Инвестициялар ҳажми	Тадқиқот, жорий қилиниши
Чегирмалар	Тадқиқот ва ишланмаларга жорий харажатларни ҳисобдан чиқариш	Тадқиқотлар ва ишланмаларга инвестициялар ҳажми ҳамда уларнинг ўсиш суръатлари	Тадқиқот, жорий қилиниши
	Инвестицион чегирмалар	Инвестициялар ҳажми	Тадқиқот, жорий қилиниши
	Асосий воситалар амортизациясининг махсус режимлари	Қимматбаҳо тадқиқот ускунасига инвестициялар	Тадқиқот, жорий қилиниши
	Зарарларни келажакка ўтказиш	Инвестициялар ҳажми	Тадқиқот, жорий қилиниши
	Тезлаштирилган амортизация	Қимматбаҳо тадқиқот ускунасига инвестициялар	Тадқиқот, жорий қилиниши
Кўшимча солиқ чегирмалари	Инвестициялар ҳажми	Тадқиқот, жорий қилиниши	
Кредитлар	Тадқиқот солиқ кредити	Тадқиқотлар ва ишланмаларга инвестициялар ҳажми, хусусий бизнес ва тадқиқот муҳити ўртасидаги ҳамкорлик	Тадқиқот, жорий қилиниши
	Инвестицион солиқ кредити	Корхона технологик модернизациясига инвестициялар	Тадқиқот, жорий қилиниши
	Тадқиқот фаолиятидаги иш ҳақи учун солиқ кредити	Инвестициялар ҳажми, инсон капиталига инвестициялар	Тадқиқот, жорий қилиниши

Шунингдек, мазкур таснифда солиқ имтиёзлари инновацион фаолиятнинг аниқ бир босқичида рағбатлантириш объектига уларнинг таъсири тамойили бўйича таснифланади. Албатта мамлакатимиз солиқ тизимида ҳам мазкур инструментларнинг айримлари амалда мавжуд, лекин рағбатлантиришнинг айрим объектлари қонунчилик билан белгиланмаган. Бундан ташқари, солиқ имтиёзлари инновацион фаолият босқичлари, яъни тадқиқот, жорий қилиниши ва тижоратлаштирилиши каби босқичларидан қатъий назар номуайян муддатга ва тўлиқ озод қилинади.

Солиққа тортишни кечиктириш корхоналарда ихтиро ишларини амалга оширишга ва бу учун зарур ускуналарни сотиб олишга маблағлар сарфланаётганда, аммо етарли фойда олмаётганда юзага келадиган муаммоларни ҳал қилиш учун қўлланилади.

Сингапурда интеллектуал мулк ва илм-сиғимкор тармоқларни ривожлантириш учун қулай тизимни яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мамлакат инвестицияларга асосланган иқтисодиётдан асосий рақобатдош устунлиги билим ҳисобланган инновацияларга таянган иқтисодиётга ўтмоқда. Биринчи навбатда илм-сиғимкор тармоқларга солиқ имтиёзлари сақланиб қолинган. Янги ва инновацион фаолият турларига нисбатан паст солиқ ставкалари қўлланиладиган катта устунликлар тақдим этилган.

Шунингдек, Сингапурда илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмалари, интеллектуал мулк ва лицензиялаш харажатларга солиқ чегирмалари кенг қўлланилади. Ҳозирги кунда Сингапурдаги бизнес учун тадқиқот ва ишланмаларни амалга ошириш сарфлари ва моддий харажатлар ҳажмига нисбатан 150 фоиз миқдорда ва бошқа харажатларга 100 фоиз миқдорда солиқ чегирмалари мавжуд [11].

Сингапур солиқ ислохотларининг устувор вазифалари янги инновацион тармоқлар учун солиқ имтиёзларини сақлаб қолишдир. Шунингдек, мамлакат таянч устунликларга эга бўлган соҳаларда ўсишни таъминлаши керак, бироқ паст солиқ ставкалари, маъмурчилик ва ижрони соддашлатириш учун имтиёзлар тизимини қисқартириш ва рационаллаштиришни таклиф қилувчи бошқа мамлакатлар билан рақобатлашишга мажбур.

АҚШда инновацион фаолиятни солиқлар воситасида рағбатлантиришда фискал сиёсатнинг асосий инструментларидан [12]:

а) фойдани солиққа тортиш жараёни доирасида инновацион фаолиятга солиқ чегирмалари;

б) тадқиқот ва тажриба фаолиятига солиқ сийловлари ҳисобланади. Мазкур инструментлардан ташқари АҚШ Солиқ кодексига инновацион фаолиятни рағбатлантиришда тор доирадаги қатор механизмлар мавжуд.

Юқоридаги илмий тадқиқот фаолиятини рағбатлантириш механизмлардан биринчисига таъриф беришга ўтар эканмиз, таъкидлаш жоизки, бошқа аксарият мамлакатларда бўлгани каби солиқ солиш базасидан харажатларни чегириш тарзидаги имтиёз энг кенг қўлланиладиган механизмларидан бири ҳисобланади. Илмий тадқиқот фаолиятга харажатлар асосий воситалар ёки номоддий активлар шаклида келажакда капиталлаштирилиши фақатгина амортизация ажратмалари воситасида қопланиши мумкин. Агар номоддий активлар бўлса, харажатларни қоплаш имконини янада қийинлаштиради, бу активнинг мазкур турини фойдали ишлатилишининг маълум муддатга эга эмаслигидан далолат беради. Шунинг учун илмий тадқиқот фаолиятига харажатларни дарҳол чегирилиши, бюджет жамғарилиши нуқтаи назаридан, нисбатан қиммат бўлмаган механизми бўлгани ҳолда тадқиқотларни амалга оширишда яхши рағбат ҳисобланади.

Иккинчи солиқлар воситасида рағбатлантиришда кенг қўлланиладиган механизм бу инновацион маҳсулотни яратиш жараёнида жалб этиладиган ва иқтисодий агентларга тақдим этиладиган солиқ чегирмаси ҳисобланади. Умуман олганда, солиқ чегирмаси солиқ солиш базасидан камайтириш тарзидаги солиқ чегирмасидан фарқли ўлароқ, қонун билан рухсат этилган умумий солиқ мажбуриятлардан ижтимоий қўллаб-қувватловчи ёки жамият учун муҳим бўлган маълум харажатларни тўридан-тўғри чегиришни ўзида ифода этади.

Солиқ чегирмаси таркибан учта илмий тадқиқот фаолияти учун алоҳида мўлжалланган:

1. Илмий тадқиқот фаолиятига харажатлар ҳажми маълум бир даврнинг мос даврига нисбатан оширилган тақдирда 20 фоиз миқдорда солиқ чегирмаси тақдим этилади («the incremental credit»).

2. Сертификатлаштирилган тадқиқот консорциумнинг фундаментал тадқиқотларига харажатлар ҳажми маълум бир даврнинг мос даврига нисбатан оширилган тақдирда солиқ тўловчига 20 фоиз миқдорда солиқ чегирмаси тақдим этилади («the credit for basic research payments»).

3. Энергетик консорциумга тўловлар доирасида 20 фоиз миқдорда солиқ чегирмаси тақдим этилади («the credit for payments to an energy consortium»).

АҚШнинг солиққа оид қонун ҳужжатларида фундаментал илмий тадқиқотларга инвестициялар учун алоҳида солиқ чегирмаси мавжуд. Белгилаш зарурки, АҚШ солиқ тизими умумий йўналтирилганлик (солиқ чегирмалари ва солиқ сийловлари) механизмлари сифатида ҳам ва тор доирадаги солиқ имтиёзларини таргетлаш сифатида ҳам илмий тадқиқот фаолиятини кенг қўллаш рағбатлантириш механизмларига эга.

Шунингдек, халқаро амалиётда инновацион корхоналар учун кенг тарқалган имтиёзлардан қўйидагиларни келтириш мумкин [13]:

- фойда солиғи бўйича қўшимча солиқ сийловлари (ҳажм кўрсаткичлари асосида Буюк Британия, Бельгия ва Данияда, мослаштириш (комбинациялаш) асосида Австралия, Австрия ва Венгрияда қўлланилади);

- тадқиқот солиқ кредити (солиқ кредити шаклида - АҚШ, Япония, Мексика ва Жанубий Кореяда, тўлиқ ҳажмда - Италия, Канада, Норвегия ва аралаш шаклида - Франция, Испания, Португалияда қўлланилади);

- асосий воситаларни ҳисобдан чиқаришдаги алоҳида имтиёзлар («эркин» амортизация Ирландия ва Буюк Британияда, тезлаштирилган амортизация Франция ва Германияда);

- инвестицион солиқ кредити - АҚШ, Франция ва Россияда қўлланилади;

- инновацион маҳсулотларга қўшилган қиймат солиғининг (ҚҚС) пасайтирилган ставкалари Германия, Буюк Британия, Швеция ва Италияда қўлланилади.

Бундан ташқари, қатор мамлакатларда, мисол учун Голландияда хусусий инновацион фаолиятни тадбиркорларнинг ижтимоий ажратмаларини ҳамда илмий ходимларнинг иш ҳақини ва ижтимоий солиқларини камайтириш тарзидаги «тадқиқот солиқ кредити» орқали рағбатлантириш амалга оширилади. АҚШда юқори рискли инновацион маҳсулотларга узоқ муддатли инвестиция қилишга рағбатлантирув-

чи қимматли қоғозлар сотувидан олинган даромадлар бўйича махсус солиқ имтиёзлари амал қилади [14].

Ирландия, Хиндистон, Хитой, Исроил ва Тайван каби мамлакатларнинг инновацион соҳада ўз фаолиятларини амалга оширувчи компанияларга мислсиз солиқ имтиёзларини тақдим этиш бўйича тажрибалари бу мамлакатларнинг иқтисодий ўсишига ҳамда қисқа муддатда уларнинг иқтисодий тузилмасини юқори технологиялик тармоқларга мўлжалланган иқтисодиётга ўзгартиришга олиб келди [15].

Ривожланаётган мамлакатлар томонидан инвесторларга асосан солиқ таътиллари, Ғарбий Европанинг саноати ривожланган мамлакатлари томонидан эса – инвестицион чегирмалар ва тезлаштирилган амортизация шаклидаги солиқ имтиёзлари тақдим этилиб келинмоқда. Японияда солиқ чегирмалари ва амортизациянинг алоҳида тартиби ўрнатилган бўлиб, асосий воситалар, солиқ солиш базасидан харажатларнинг маълум бир турларига, шунингдек, ускунанинг тезлаштирилган амортизациядан ўтказиш имкониятини истисно қилиш қўлланилган. Бундан ташқари, капиталга нисбатан 100 млн. йендан ортмаган миқдорда тезлаштирилган амортизация меъёрлари билан бухгалтерия ҳисобининг алоҳида тизими амал қилади.

Хорижий мамлакатларда инвестицион фаолликни ошириш мақсадида кенг қўлланиладиган кейинги солиқ имтиёз тури бу инвестицион солиқ чегирмаси ҳисобланади. Бу тадбир-

корларни ускуналар паркени кенгайтириш ёки эскирган ускуналарни қайта жиҳозлашга инвестиция қилиш учун рағбатлантиришга мўлжалланган. АҚШда ушбу имтиёз жорий қилинган вақтдаги энг юқори ставкаси камида 8 йил хизмат муддати бўлган ҳолда машина ва ускуналарга инвестиция қилинган маблағларнинг умумий қийматидан 7 фоизни, энг паст ставкаси эса активлар учун фойдаланиш муддати 4-6 йил бўлгани ҳолда 2,33 фоизни ташкил этган.

Инвестицион солиқ чегирмаси корхонанинг солиқ солиш базасидан маълум бир инвестицион харажат турларини истисно этиш йўли билан ушбу харажат ёки солиқ суммасига нисбатан фоизларда солиқ юкини пасайтирилиши таъминланади. Аксарият мамлакатларда мазкур имтиёз ҳуқуқи янги техника фойдаланиши биланок автоматик тарзда юзага келиши қонунчилик билан мустақамланган.

Ушбу имтиёзнинг эътиборли жиҳати шундаки, тегишли солиқ даврида солиққа тортиладиган фойдадан чегириладиган сумма мазкур фойдадан кам миқдорда бўлган тақдирда сийловга ҳуқуқи сақланадиган даврни аниқлаш ҳисобланади. Бунда Бельгия қонунчилиги энг либерал ҳисобланади, чунки бу давр чегараланмаган.

Шунингдек, Европа иттифоқи аъзолари – мамлакатларида ҳам фойда солиғи бўйича тезлаштирилган амортизация, инвестицион солиқ чегирмаси ва инвестицион солиқ кредити каби имтиёзлардан кенг фойдаланиб келинмоқда.

2-жадвал

Европа иттифоқи аъзолари – мамлакатларида фойда солиғи бўйича фойдаланилаётган имтиёзлар [16]

Мамлакат	Тезлаштирилган амортизация	Инвестицион солиқ чегирмаси	Инвестицион солиқ кредити
Австрия	+	-	-
Бельгия	+	+	-
Буюк британия	+	+	-
Греция	+	-	-
Дания	+	+	-
Италия	+	+	-
Испания	+	+	+
Люксембург	+	-	+
Голландия	+	+	-
Германия	+	-	-
Франция	+	-	+
Швеция	+	-	-
Норвегия	-	-	+

Бундан ташқари, кўплаб мамлакатларнинг инвестиция сиёсатида корхоналарнинг маълум бир инвестицион фаолият турини амалга ошириш ва кейинчалик солиқ солишдан озод этилиши натижасида бўшаган маблағларни ишлаб чиқаришни кенгайтиришга қайта реинвестиция қилиш ташаббусларини давлат томонидан қўллаб-қувватлашга мўлжалланадиган ва

қўлланиладиган солиқ имтиёзи туридан инвестицион солиқ кредити ҳисобланади. Масалан, Францияда фойда солиғи суммаси ҳисоб-китобдан бевосита чегирилиб, солиқ тўловлари камайтирилиши ҳисобига корхонанинг янги инвестицияларининг муайян бир қисмини молиялаштиришга имкон берадиган инвестицион солиқ кредити қўлланилиб келинади. Бундан

МОЛИЯ ВА СОЛИҚЛАР

ташари, турли мамлакатларда инвестицион солиқ кредитининг корхона тури, инвестиция шакли ва суммасидан келиб чиққан ҳолда фарқли жиҳатлари мавжуд. Мисол учун, Японияда – электрон техника ва ускуна учун 5,3 фоиз, Буюк Британияда – янги техника, технология, материалларнинг биринчи йилдаги эксплуатация учун 50 фоиз, Канадада – корхонанинг ўзлаштирган ҳудуди ва жойлашувидан қатъий назар 10-15 фоиз, Ирландияда ва Люксембургда – 100 фоизни ташкил этади [17].

Мамлакатимиз корхоналарнинг инновацион фаоллигини оширишда Хитойнинг илғор тажрибасидан фойдаланишимиз мумкин. Хусусан, Хитойда корхоналарнинг инновацион фаолиятини солиқлар воситасида рағбатланти-

ришда кенг тарқалган инструментлардан фойда солиғининг имтиёзли ставкалари ҳисобланади [18]. Яъни, корхоналарнинг инновацион фаолияти турларидан келиб чиққан ҳолда фойда солиғи ставкаларининг табақалаштирилган ставкаларини қўллаш мумкин.

Мазкур 3-жадвалда келтирилган инновацион фаолият турлари ва инновацион корхоналарга фойда солиғидан тўлиқ озод қилиш ўрнига 10, 9 ва 8 фоиз қилиб белгиланиши бир томондан бюджетда имтиёз ҳисобига ортиқча йўқотишлар олди олинса, бошқа томондан корхоналарнинг инновацион фаоллигини оширишда ва инновацион жараёнларни фаоллаштиришга олиб келади.

3-жадвал

Фойда солиғи ставкалари

Корхоналар фойда солиғининг асосий ставкаси	12%
Корхоналар фойда солиғининг имтиёзли ставкалари	
Корхоналар тоифаси	Фойда солиғи ставкаси
Янги ва юқори технологик корхоналар	9 %
Дастурий маҳсул ишлаб чиқарувчи корхоналар	8 %
Интеграл схемалар ёки интеграл схемаларнинг дизайнларини ишлаб чиқарувчилар	8 %
Чизиқ кенглиги (эни) 0,25 микрометрдан кам бўлган интеграл схемалар ишлаб чиқарувчилар	9 %
Илғор технологияларга хизмат кўрсатувчи корхоналар	9 %
Инновацион корхоналар	9 %
Кичик инновацион корхоналар	8 %

Бундан ташқари, Хитойда инновацион корхоналар учун солиқ таътиллари ҳам тақдим этилади. Мисол учун интеграл схемалар ёки интеграл схемаларнинг дизайнларини ишлаб чиқарувчи корхоналарга фойда олинган кундан бошлаб дастлабки икки йил давомида тўлиқ солиқдан озод қилиш ва келгуси уч йилда камай-

тирилган ставка (асосий ставканинг 50 фоизи) бўйича солиқ тўлаш ҳуқуқини беради (4-жадвал). Мазкур солиқ имтиёзларга талабгорлар асосан икки тоифадаги солиқ тўловчилар бўлиши керак: янги ва юқори технологик корхоналар ҳамда илғор технологияларга хизмат кўрсатувчи корхоналар.

4-жадвал

Инновацион корхоналар учун солиқ таътиллари [19]

Солиқ таътиллари тақдим этилувчи корхоналар	Солиқ таътилларининг муддати ва даври
Янги ва юқори технологик корхоналар	5 (2+3)
Дастурий маҳсул ишлаб чиқарувчи корхоналар	5 (2+3)
Интеграл схемалар ёки интеграл схемаларнинг дизайнларини ишлаб чиқарувчилар	5 (2+3)
Чизиқ кенглиги (эни) 0,25 микрометрдан кам бўлган интеграл схемаларни ишлаб чиқарувчилар	10 (5+5)
Муқобил энергетика учун ускуна ва технология ишлаб чиқарувчилар	5 (2+3)
Энергия тежовчи ва табиятни муҳофаза қилувчи технологияларни ишлаб чиқарувчи корхоналар	6 (3+3)
Кичик бизнеснинг инновацион корхоналари	5 (2+3)

Мазкур мақомни нафақат мамлакатимиз корхоналари, балки чел эл корхоналари ҳам олишлари мумкин. Бироқ, мазкур мақомни олувчи ташкилот-изланувчи нафақат тадқиқот ва инновацион фаолиятини амалга ошириш керак, балки қатор махсус талабларга мувофиқ бўлиши керак. Масалан, янги ва юқори технологик

корхоналар тоифаси учун қуйидаги талабларга жавоб бериши керак:

- бир йилдан кам бўлмаган муддатда мамлакат резиденти бўлиши керак;
- ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар (хизматлар) учун асосий технологияларга интеллектуал мулк ҳуқуқига эга бўлиши керак;

- корхонанинг илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмаларига ва инновацион фаолиятга харажатлари умумий харажатлар ҳажмида камида 10 фоизни ташкил этиши керак;

- инновацион фаолиятга харажатлар корхонанинг жами йиллик даромадининг (фойда) камида 6 фоизини ташкил этиши керак;

- корхонанинг умумий ишчилари сонидан илмий-техник ходимлар улуши камида 30 фоизни ташкил этиши керак;

- корхонанинг умумий ишчилари сонидан тўғридан-тўғри инновацион фаолият билан банд бўлган дипломли мутахассислари улуши камида 10 фоизни ташкил этиши керак;

- корхонанинг тадқиқотлар ва инновацияларга харажатлари йиғиндисининг камида 60 фоизи мамлакатда амалга оширилиши керак;

- корхонанинг янги ва юқори технологик маҳсулотлар (хизматлар) реализациясидан олинган фойда улуши умумий фойдасида камида 60 фоизни ташкил этиши керак.

Илғор технологияларга хизмат кўрсатувчи корхона мақомига эга бўлишнинг зарурий шартини, корхона томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулот қуйидаги устувор соҳалардан бирига киритилиши керак:

- электрон ахборот коммуникация технологиялари;

- биологик ва фармацевтик технологиялари;

- аэрокосмик ва авиация технологиялари;

- янги материаллар ишлаб чиқариши;

- юқори технологик саноат хизматлари;

- янги энергетика ва энергия тежовчи технологиялар;

- атроф муҳит ва табиий ресурсларни муҳофаза қилувчи технологиялар;

- саноат ва аграр секторнинг одатий тармоқларини модернизацияси учун янги ва юқори технологиялар.

Шунингдек, Хитой тажрибасига таянган ҳолда инновацион фаолиятни солиқлар орқали рағбатлантиришнинг самарали йўлларида яна бири бу илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмаларига харажатлари бўйича юқори солиқ чегирмалари. Юқори солиқ чегирмалари солиққа тортиладиган даромаддан 1,5 баробар (150 %) ошган илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмаларига харажатларига камайтиради [20].

Таъкидлаш жоизки, Хитойда инновацион бизнес учун солиқ имтиёзлари ва преференцияларни кенгайтирилиши давлатнинг бюджет тизимига солиқ тушумлари камайишига олиб келмади. Аксинча, солиқ юкини пасайтирилиши хуфёна иқтисодийёт соясидан чиқишга имкон берди, бу эса корхоналар фойда солиғи бўйича

тушумлар 2006-2016 йилларда 3,5 баробардан зиёдга ўсишига олиб келган [21].

Россияда инновацион корхоналар учун солиқ имтиёзларни 2 гуруҳга ажратиш мумкин. Биринчи гуруҳ имтиёзлар инновацион фаолият билан шуғулланувчи барча солиқ тўловчилар томонидан қўлланиладиган имтиёзлар ҳисобланади. Иккинчи гуруҳ имтиёзлар эса фақатгина алоҳида иқтисодий ҳудудларнинг резидентлари ҳисобланадиган ташкилотлар учун назарда тутилган имтиёзлар ҳисобланади. Инновацион фаолиятни амалга оширувчи барча ташкилотларда қўлланиладиган солиқ имтиёзларининг стандарт пакетини кўриб чиқамиз [15]:

1. Илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмаларни амалга оширишда ҚҚСдан озод этиш;

2. Интеллектуал фаолият натижаларига ҳуқуқларни сотганда ҚҚСдан озод этиш;

3. Илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмаларга харажатларни соддалаштирилган ҳисоби;

4. Электрон ҳисоблаш техникасини сотиб олишга харажатларни ягона вақтдаги ҳисоби;

5. Илмий техник фаолиятда фойдаланиладиган асосий воситалар амортизациясининг тезлаштирилган тартиби. Ташкилотлар томонидан асосий воситалар амортизациясида учдан катта бўлмаган махсус коэффицентни қўллашлари мумкин;

6. Мақсадли молиялаштириш маблағларидан фойда солиғини озод қилиш;

7. Махсус дастурлар доирасида амалга оширадиган кичик ва ўрта бизнес субъектлари оладиган субсидиялар ҳисобининг тартиби;

8. Инвестицион солиқ кредити. Қайта молиялаштириш ставкаси бўйича $\frac{3}{4}$ миқдоригача беш йилгача фойда солиғи тўлови муддатини кечиктириш;

9. Илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмаларга харажатлар захирасини яратиш. Захира икки йилдан ортиқ бўлмаган муддатга ва реализациядан даромадларни 3 фоиздан ортмаган ҳолда яратилади;

10. Энергияси самарадор бўлган асосий воситалар бўйича мулк солиғининг тўлови бўйича имтиёз. Фойдаланишга топширилган вақтдан бошлаб уч йилгача солиқни тўлаш кечиктирилади;

11. Таълим ва тиббиёт ташкилотлари учун фойда солиғи бўйича ноль ставка;

12. Суғурта бадалларининг пасайтирилган тарифлари;

13. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тизимини қўллаш ҳуқуқига эга ташкилотлар рўйхати.

Белорусияда солиқ кредити бир ёки бир нечта солиқ ва йиғимларнинг (божлар) сумма-

сига нисбатан тўлиқ ёки қисман тақдим этилади. Солиқ кредити иқтисодий ночор ҳавфи юзга келган тақдирда солиқ ва йиғимлар (божлар) ягона вақтда тўланиши шарти билан бир йилдан уч йилга қадар, агар товарларнинг (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқарилиши ва реализация қилиниши мавсумий бўлган тақдирда бир ойдан бир йилга қадар тақдим этилади [22]. Солиқ кредитининг фоизи Белорусия Республикаси Миллий банкининг ушбу тақдим этилган кредитдан фойдаланган ҳар бир давр учун солиқлар ва йиғимларни қоплашда тўлов кунига амал қилувчи қайта молиялаштириш ставкасининг 1/360 га тенг бўлган ½ фоиз ставкасидан кам бўлмаган миқдорда тўланиши белгиланган.

Умуман олганда, иқтисодиётни устувор тармоқлари ва муҳим соҳаларини солиқ имтиёзлари воситасида самарали рағбатлантиришда солиқ мажбуриятдан тўлиқ озод қилишдан кўра солиқ юкини адолатли тақсимланишига эришиш, шунингдек, инвестицион солиқ кредити, солиқ чегирмаси ҳамда ҚҚС ва фойда солиқларининг пасайтирилган ёки табақалаштирилган солиқ ставкаларини қўллаш зарур.

Ўзбекистон солиқ қонунчилигида бугунги кунда икки хил ҚҚС ставкаси мавжуд: 15 фоиз ва 0 фоиз. Бунда, 0 фоиз фақатгина товарлар экспортига ва айрим экспортга тенглаштирилган операцияларга нисбатан қўлланилади. Қолган товар ва хизматлар (имтиёзликлардан ташқари) 15 фоиз ставкада солиққа тортилади. Иқтисодиётнинг турли тармоқларига нисбатан бир хил ҚҚС ставкасини қўллаш уларнинг молиявий аҳволига турли таъсир кўрсатади [23].

Масалан, ишлаб чиқариш соҳасида ҳисобга олинadиган ҚҚС суммаси катта миқдорда мавжуд бўлганлиги сабабли (ҚҚС тўловчилари ишлаб чиқариладиган маҳсулот учун сарфланadиган ресурсларни ҚҚС билан харид қилишга ҳаракат қилинади) ҳақиқий (эффeктив) ставка 5 фоиздан ошмайди. Лекин хизмат кўрсатиш соҳасида материал ресурслар деярли сарфланмаслиги натижасида, хизмат қийматига ҳисобланadиган ҚҚСнинг эффeктив ставкаси 15 фоиз ташкил этади. Яъни, бу ҳолат адолатсизликка олиб келади. Мисол учун фойда солиғи ёки айланмадан олинadиган солиқда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларида ҳақиқий ставкалар деярли бир хил бўлади.

Натижада, ҚҚС билан боғлиқ ҳаражатларни камайтириш мақсадида хизмат кўрсатувчи корхоналар айламасини 1 млрд. сўмдан оширмасликка, хизмат ҳаққини маълум қисмини нақд пул кўринишда олишга ҳаракат қилади. Бу эса, ўз навбатда, Ўзбекистон бозорида йирик ва қудратли хизмат кўрсатувчи корхоналарни кўпайишини тўхтатиб туради.

Хулоса ва таклифлар. Ўзбекистон солиқ тизими, шу жумладан солиқ имтиёзлари ва преференцияларни белгилаш, жорий этиш ва тақдим этиш жараёнларини мақбуллаштиришда халқаро амалиётда синалган ҳамда ўзининг ижобий ва юқори кўрсаткичлари билан ажралиб турадиган афзаллик жиҳатларидан фойдаланиш ҳозирги давр талабидир.

Солиқ имтиёзлари ва преференциялари воситасида иқтисодий, инвестицион ва инновацион фаолиятни самарали рағбатлантиришга эришиш учун энг аввало солиққа оид қонун ҳужжатларини такомиллаштириш зарур. Жумладан қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги инновацион-инвестицион фаолият учун мўлжалланган солиқ афзалликлари ва енгилликларини тизимлаштирилган ҳолда янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Номуайян муддатга ва ҳеч қандай шартларсиз солиқдан тўлиқ озод қилиш тарзида тақдим этиладиган имтиёзлар ўрнига инвестицион солиқ кредитини қўлланилиши корхоналарнинг инвестицион фаоллигини ошириш, инновацион фаолиятини самарали рағбатлантириш ва бюджет даромадларидаги йўқотишлар ҳисобини прогностлашда ижобий натижаларга эришиш имконини беради.

Умуман олганда, иқтисодиётни устувор тармоқлари ва муҳим соҳаларини солиқ имтиёзлари воситасида самарали рағбатлантиришда солиқ мажбуриятдан тўлиқ озод қилишдан кўра солиқ юкини адолатли тақсимланишига эришиш, шунингдек, инвестицион солиқ кредити, солиқ чегирмаси ҳамда ҚҚС ва фойда солиқларининг пасайтирилган ёки табақалаштирилган солиқ ставкаларини қўлланилиши имтиёзларнинг натижадорлигини оширади деб, ҳисоблаймиз.

Реал сектордаги корхоналарга солиқ юкини камайтириш жуда қийин муаммо ҳисобланади, чунки солиқ тушумларининг ярмидан кўпи шу корхоналар ҳиссасига тўғри келади. Бироқ, бугунги кунда бу муаммо келажакда барқарор солиқ тушумлари ва базасига эга бўлиш учун ҳал қилиниши керак. Шу нуқтаи назардан, фойда солиғининг солиқ базасида қайта ҳисобга олинadиган харажатлар таркибини кескин қисқартириш ва мазкур солиқ базасидан ҳомийлик бадалларини тўлиқ чегириш имконини бериш лозим. Шу жумладан инвестицион чегирмаларни амалга ошириш вақтида амортизация ажратмаларини ҳисобга олиш ёки чегириш нуқтаи назаридан қайта кўриб чиқиш ва такомиллаштириш керак бўлади.

Солиқ кодексига илмий тадқиқот ва инновацион фаолият учун ҚҚС бўйича назарда ту-

тилган солиқ имтиёзи самарадорлигини ошириш мақсадида нафақат бюджет маблағлари ҳисобидан, балки бюджетдан ташқари фондлар ва хусусий маблағлар ҳисобидан бажариладиган илмий тадқиқот ва инновация ишларига ҳам солиқ имтиёзларини татбиқ этиш, шунингдек, бундай ишлар қийматини ҚҚСдан тўлиқ озод қилиш ўрнига фаолият натижаларидан келиб чиққан ҳолда пасайтирилган ставкасини қўлланилиши самарали ҳисобланади.

Реал секторда кўчмас мулкнинг қимматлиги туфайли солиқ юки ошади. Бу корхоналарда кўчмас мулкни ишлаб чиқариш (тижорат) мақсадларида фойдаланиш ва ноишлаб чиқариш (нотижорат) мақсадларида фойдаланиш мезонларига кўра фарқлашга асосланган ҳолда мол-мулк солиғи ставкаларини табақалаштириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Шу билан бирга, ишлаб чиқариш мақсадларида фойдала-

ниладиган кўчмас мулкка инвестицияларни рағбатлантиришга эришиш мумкин.

Шунингдек, солиқлар воситасида самарали рағбатлантиришнинг халқаро амалиёти бўйича олиб борилган тадқиқотларимиз асосида кўйидагилар таклиф қилинади:

ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш фаолият турларидан келиб чиққан ҳолда ҚҚСнинг пасайтирилган ставкаларини жорий қилиш;

маҳсулотларни етказиб берувчи ва ишлаб чиқарувчиларга сезиларли даражада салбий таъсир этишини ҳисобга олган ҳолда истеъмол солиқлари бўйича солиқ имтиёзларини (айниқса ҚҚС бўйича) минималлаштириш;

тадбиркорлик субъектларининг янги иш ўринларни яратишдаги ролини ошириш ва бу жараёни солиқлар воситасида рағбатлантириш мақсадида ҳар бир яратилган янги иш жойи учун ижтимоий солиқнинг регрессив ставкаларини жорий этиш.

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Мармилова Е.Н. *Современные подходы к оценке эффективности налоговых льгот // Актуальные проблемы налоговой политики: сб. ст. участников VII Междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых и студентов (Минск – Москва – Екатеринбург – Харьков, апр., 2015 г.) / М-во образования Респ. Беларусь; Белорус. гос. экон. ун-т; сост. Е.Ф. Киреева. – Минск: БГЭУ, 2015. – С. 222–226.*
2. Баклыкова Е.А. *Механизмы налогового регулирования инновационного развития предприятий в условиях членства России в ВТО. Российское предпринимательство. Москва. 2014. № 20 (266) стр. 158-164.*
3. Русских Е.В. *Повышение стимулирующей роли налогов в обеспечении инвестиционной активности предприятий. Диссертация на соискание ученой степени к.э.н. Москва. 2005. стр. 247.*
4. Орлова М.Е., Мухаметов Ф.А. *Инструменты налогового стимулирования инновационной деятельности. Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс». 2015.стр. 1-6.*
5. Соболева Г.В., Яковлева В.С. *Эффективность налоговых льгот в стимулировании инновационной деятельности. Налоговая система государства. Экономика. Налоги. Право. Санкт-Петербургский государственный университет. 2014. стр. 84-88.*
6. Костюнина Г.М. *Международная практика регулирования иностранных инвестиций: учеб. пособие / Г.М. Костюнина, Н. Н. Ливенцев; МГИМО(У) МИД РФ. – М.: Анкил, 2001. – 126 с. – (Второе высшее образование). – ISBN 5-86476-166-4.*
7. Мокина Л.С., Сумкина О.В., Шадурская М.М. *Анализ применения инвестиционного налогового кредита как инструмента финансирования инновационной экономики в российской практике. Креативная экономика. Том 12. Номер 1.январь 2018. стр. 59-72*
8. Абдурахмонов Ҳ. *Солиқ имтиёзларидан фойдаланиш самара-дорлигини ошириш. // Солиқлар ва солиққа тортиш. Молия. 2015. № 6 ТМИ. 80-84 б.*
9. Ашурова Н. *Солиқ имтиёзлари ва бюджет даромадларининг узвийлиги. // Солиқлар ва солиққа тортиш./ Молия. 2015. №4 ТМИ. 82-86 б.*
10. Орлова М.Е., Мухаметов Ф.А. *Инструменты налогового стимулирования инновационной деятельности // Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс». Казань. 2015. Стр. 1-5.*
11. *The Singapore Tax System – IRAS. <http://www.iras.gov.sg>.*
12. Лукин А. Е. *К разработке программы долгосрочного социально-экономического развития России. Проблемы перехода к инновационной экономике Евразийский международный научно-аналитический журнал. Проблемы современной экономики, Москва: 2010. N 1 (33).*
13. Шелюбская Н.В. *Политика ЕС по стимулированию инновационной деятельности частного бизнеса // Наука. Инновации. Образование. 2010. № 9. С. 120–130.*
14. Иванова Н.И. *Налоговое стимулирование инновационных процессов М.: ИМЭМО РАН, 2009. 160 с.*
15. Калачева О.С. *Налоговое стимулирование инновационной деятельности в РФ на современном этапе. Юбилейный выпуск журнала «Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса». 2016. № 4 (37) стр. 157-159.*
16. Калашников А. *Налоговое стимулирование инвестиционной деятельности: возможности совершенствования / Налогообложение. № 47. (350) 2013. -57-61 б.*
17. Насырова В.И. *Инвестиционный налоговый кредит как фактор инвестиционной активности регионов // Вестник экономики, права и социологии. – 2016. – № 4. – с. 99-103.*
18. *People’s Republic of China: Tax on Corporate Income. PWC. June. 2017. P. 5–9.*
19. Клавдиенко В. *Налоговое стимулирование инновационной активности предприятий в Китае // Общество и экономика / Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова. № 7. 2018. стр. 39-50.*
20. *Securing of Global Investment and Innovation Incentives. China. Deloitte. UK. October. 2017. P. 36–39.*
21. *China Statistical Yearbook. National Bureau of Statistics of China. 2016.*
22. *Белорусия Республикаси Солиқ кодекси. 2016. Электрон ресурс. www.norma.uz*
23. Рахимов Ф.Д. *Изменения в порядке определения объекта обложения налогом на добавленную стоимость в новой редакции Налогового кодекса Республики Узбекистан. Economics and business. Бенефициар. Плутон. 2020. 11-13 с.*